

A Gáva-kultúra miniatűr edényei Magyarország területén

1. Bevezetés¹

A „miniatűr edények” a Gáva-kultúra edénytípusainak kategorizálásával foglalkozó szakmunkák többségében külön kategóriaként foglalnak helyet.² Különválasztásuk kritériumainak meghatározása, illetve kiterjedtebb elemzésük és felgyűjtésük azonban egyelőre nem történt meg. Jelen dolgozat célkitűzése szakirodalmi gyűjtés alapján a miniatűr edények különválasztása a Gáva-kultúra elterjedési területének magyarországi részéről, olyan kritériumok szerint, melyek nem csupán az edények méretét, hanem azok formáját is figyelembe veszik, hiszen kialakításuk sok esetben a „nagy” méretű verziókat utánozza³ vagy éppen teljes mértékben egyedi. Emellett természetesen az edények mérete sem figyelmen kívül hagyható szempont, ám a nagyságra vonatkozóan felső határvonalat nem húztam meg gyűjtésem során, mivel a Gáva-kultúra kerámiaanyagában léteznek olyan kisméretű edénytípusok, melyeket a kutatás önálló kategóriaként kezel, és nem sorol a miniatűr edények közé.⁴

Dolgozatomban a HaA1 időszak végére kialakuló, majd a HaA2 és HaB1 periódusban elterjedő⁵ Gáva-kultúra magyarországi (Alföld és Északi-középhegység) leletanyagának vizsgálatát tűztem ki célul, szem előtt tartva a tényt, hogy a Gáva-lakosság emlékanyaga hatalmas területen elterjedt. Miniatűr edények feltűnnek az Erdélyi-medence,⁶ Bukovina⁷ és a Kassai-medence⁸ leletanyagában is, azonban ezek elemzése kívül esik dolgozatom témáján. Ezeket a darabokat párhuzamként vontam be a kutatásba.

¹ Ezúton szeretnék köszönetet mondani témavezetőmnek, Kulcsár Valériának (egyetemi docens, SZTE BTK Régészeti Tanszék), aki tartalmi és formai tanácsokkal végig segítette munkámat. Hálas köszönettel tartozom továbbá Tóth Katalinnak (régész, Várkapitányság Integrált Területfejlesztési Központ Nonprofit Zrt.), aki számos hasznos tanáccsal és meglátással támogatott. Köszönettel tartozom Kósa Polettnak (PhD hallgató, ELTE Történelemtudományi Doktori Iskola), akitől a baksi és a poroszlói kerámiaanyag kapcsán jutottam fontos információkhoz. Szeretném megköszönni Király Ágnesnek (régész, ELKH BTK Régészeti Intézet), hogy doktori disszertációját a rendelkezésemre bocsátotta, valamint Istvánovits Eszternek (régész, JAM) és Liviu Martának (igazgató, Muzeului Județean Satu Mare/Szatmár Megyei Múzeum) a technikai segítségnyújtást.

² KEMENCZEI 1984, 70; VASILIEV–ALDEA–CIUGUDEAN 1991, 91–92; V. SZABÓ 1996, 36.

³ LÁSZLÓ 1994, 84.

⁴ Például a V. Szabó Gábor „6. Kis edények („Asztali edények”: csészék, csuprok, bögrék, poharak)” kategóriájában felsorolt edények (V. SZABÓ 1996, 35).

⁵ A Baks–Temetőparton előkerült fémtárgyak elemzése alapján vélhetően a Gáva-kultúra a HaB2–B3 periódust is megélte a Tisza vidékén (V. SZABÓ 2011, 102; KÓSA 2020, 40).

⁶ VASILIEV–ALDEA–CIUGUDEAN 1991, 91–92, Fig. 42. 4–20, Fig. 43; REZI–NAGY 2009, Fig. XIX. 98–103; PANKAU 2004, Taf. 9. 6, 14. 8.

⁷ LÁSZLÓ 1994, 152, Fig. 45.

⁸ DEMETEROVÁ 1986, Tab. IV. 9.

A dolgozat további célja a miniatűr edények lelőköriülményeinek elemzése, mely e különleges edénytípus szerepének meghatározásához nyújthat információkat. Sok esetben az előkerülés kontextusának leírása hiányzik vagy elnagyolt. Annak régészeti értelmezése, hogy az edénytípus általánosságban véve milyen jellegű objektumokból – vagy milyen egyéb leletekkel együtt – került elő, roppant nehézkes. A kutatás további nehézségét az adja, hogy az edények pontos méretadatait – annak ellenére, hogy külön kategóriaként említik őket – számos esetben nem közlik a szerzők, így elemzésük csupán a publikált képekre hagyatkozva valósítható meg. Amennyiben méretadatok nem álltak rendelkezésre, a fotókra, rajzokra, valamint a publikáló meghatározására – mely szerint az adott tárgy miniatűr edény – hagyatkoztam. Amennyiben rendelkezésre álltak méretadatok, de a publikáló nem sorolta külön – miniatűr – kategóriába az edényeket, az edényforma „átlagos” méretétől való jelentős eltérés alapján soroltam az edényeket a miniatűr kategóriába.

2. Katalógus

2.1. Baks–Temetőpart (Csongrád megye)

1. Tál. Kónikus testű, profilálatlan aljú. [2. tábla 1]

Lelőköriülmények: 1966–1996 között, terepbejárás.

Irodalom: V. SZABÓ 1996, 14, 36, 13. kép 18.

2. Tárolóedény. Hengeres nyakú, éles hastörésű, kónikus aljú.

Lelőköriülmények: 2007, V. Szabó Gábor ásatása.⁹

3. Korsó. Enyhén kihajló peremű, bikónikus testű, apró füllel ellátott. Nyakán vonalkötegekből álló girlandminta. M.: 3,8 cm.

Lelőköriülmények: 2007, V. Szabó Gábor ásatása.

4. Tárolóedény. Pereme és nyaka hiányzik, nyomott gömbös testén vonalkötegekből álló girlandmotívum.

Lelőköriülmények: 2007, V. Szabó Gábor ásatása.

5. Csupor. Pereme hiányos, nyomott gömbös testű, kónikus aljú.

Lelőköriülmények: 2007, V. Szabó Gábor szisztematikus fémkeresős kutatása.

2.2. Köröm–Kápolna-domb (Borsod-Abaúj-Zemplén megye)

1. Has- és aljtörredék. A has enyhén gömbölyű, alja egyenes. [4. tábla 1]

Lelőköriülmények: 1969, Kemenczei Tibor ásatása, gödörben.

Irodalom: KEMENCZEI 1984, 70, 157, Taf. CXLIV. 12.

2. Tál. Egyenes peremű, kónikus testű, enyhén profilált aljú. Törredékes. [2. tábla 2]

Lelőköriülmények: 1969, Kemenczei Tibor ásatása.

Irodalom: KEMENCZEI 1984, 70, Taf. CXXXVI. 10.

3. Fazék. Kihajló peremű, ívelő nyakú, zömök. M.: 3,5 cm. [1. tábla 1]

Lelőköriülmények: 2014, Gallina Zsolt feltárása, gödörben.

Irodalom: B. HELLEBRANDT 2016, 68, 50. kép 4.

4. Különleges edény. Szürke, gömb alakú, pereme hullámos, ez alatt kívül rátett gömbölyű bütykökkel. Külső felületén vékony, világosbarna bevonat. M.: 2 cm; szátm.: 4 cm. [4. tábla 2]

Lelőköriülmények: 1996, B. Hellebrandt Magdolna ásatása, házban.

Irodalom: B. HELLEBRANDT 2016, 68, 50. kép 13.

5. Fazék. Széles szájú, kihajló peremű. M.: 9,2 cm. [1. tábla 2]

Lelőköriülmények: 2014, Gallina Zsolt feltárása, gödörben.

Irodalom: B. HELLEBRANDT 2016, 68, 50. kép 7.

6. Fazék. Széles szájú, kihajló peremű. M.: 4,7 cm. [1. tábla 3]

Lelőköriülmények: 1996, B. Hellebrandt Magdolna ásatása, gödörben.

Irodalom: B. HELLEBRANDT 2016, 68, 50. kép 11.

7. Tál. Félgömb alakú, profilálatlan aljú. M.: 5 cm. [2. tábla 3]

⁹ A Baks–Temetőparton 2007-ben előkerült kerámiaanyagot Kósa Polett dolgozta fel (Kósa 2020). Munkájában a miniatűr edényeket speciális kategóriaként kezeli, feldolgozásukat a közeljövőben végzi el.

Lelőkörülmények: 1996, B. Hellebrandt Magdolna ásatása, gödörben.

Irodalom: B. HELLEBRANDT 2016, 69, 50. kép 9.

8. Fazék. Virágcserep alakú. M.: 6,7 cm. [1. tábla 4]

Lelőkörülmények: 1996, B. Hellebrandt Magdolna ásatása, házban.

Irodalom: B. HELLEBRANDT 2016, 68–69, 50. kép 12.

9. Fazék. Nyújtott alakú, pereme alatt hegyes bütykökkel. M.: 5,6 cm. [1. tábla 5]

Lelőkörülmények: 1996, B. Hellebrandt Magdolna ásatása, gödörben.

Irodalom: B. HELLEBRANDT 2016, 69, 50. kép 14.

10. Tál. Kónikus testű, egyenes peremű, omphaloszos aljú. M.: 7,2 cm. [2. tábla 4]

Lelőkörülmények: 1996, B. Hellebrandt Magdolna ásatása, gödörben.

Irodalom: B. HELLEBRANDT 2016, 69, 50. kép 6.

11. Tál. Behúzott, fonatos peremű, kónikus testű, omphaloszos aljú. M.: 6,1 cm. [2. tábla 5]

Lelőkörülmények: 1996, B. Hellebrandt Magdolna ásatása, gödörben.

Irodalom: B. HELLEBRANDT 2016, 69, 50. kép 3.

12. Tál perem- és oldaltörédeke. Kihajlój peremű, fekete, vékony falú. Belső részén vonalkötegekből álló, mélyített ívek. [2. tábla 6]

Lelőkörülmények: 2014, Gallina Zsolt feltárása, gödörben.

Irodalom: B. HELLEBRANDT 2016, 69, 50. kép 1.

13. Tál perem- és oldaltörédeke. Fényes fekete, szépen kidolgozott. Belső részén vonalkötegekből álló, mélyített ívek. [2. tábla 7]

Lelőkörülmények: 1996, B. Hellebrandt Magdolna ásatása, gödörben.

Irodalom: B. HELLEBRANDT 2016, 69, 50. kép 2.

14. Tál perem- és oldaltörédeke. Hullámos, balról jobbra bevágott peremű. M.: 5,6 cm. [2. tábla 8]

Lelőkörülmények: 1996, B. Hellebrandt Magdolna ásatása, gödörben.

Irodalom: B. HELLEBRANDT 2016, 69, 50. kép 5.

15. Tál perem- és oldaltörédeke. Vörösesbarna, hullámos peremű. M.: 4,3 cm. [2. tábla 9]

Lelőkörülmények: 1996, B. Hellebrandt Magdolna ásatása, gödörben.

Irodalom: B. HELLEBRANDT 2016, 69, 50. kép 8.

16. Tárolóedény perem- és oldaltörédeke. Pereme a nyakkal együtt kifelé ível, felülete simított, gömbölyödő hasán függőleges kannelúrák. M.: 4 cm. [1. tábla 7]

Lelőkörülmények: 1996, B. Hellebrandt Magdolna ásatása, gödörben.

Irodalom: B. HELLEBRANDT 2016, 69, 50. kép 10.

2.3. Makó–Paphát III. (Csongrád megye)

1. Csupor. Tölcséresen kihajlój, elvékonyodó peremű, vállvonalán vízszintesen bekarcolt kettős vonaldísz, gömbös testén egyenetlen, függőleges bekarcolás. M.: 6 cm; pátm.: 4,4 cm; fátm.: 1,9 cm. [4. tábla 3]

Lelőkörülmények: 2015, Benedek András feltárása, gödörben.

Irodalom: BÓDAI 2018, 65.

2.4. Mui–Nagyhomok-dűlő (Borsod-Abaúj-Zemplén megye)

1. Csupor. Enyhén bikónikus testű, hasvonalán két apró fül. M.: 4,2; szátm.: 4,1 cm; fátm.: 2,3 cm. [3. tábla 1]

Lelőkörülmények: 1971, beszolgáltatás, temetkezésből.

Irodalom: KEMENCZEI 1971, 36.

2.5. Nagyhalász (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)

1. Háromosztatú szájú edény. Nyomott gömbös testű, vállán függőlegesen kannelúrázott, profilált aljú. M.: 7 cm; fátm.: 3,3 cm. [4. tábla 4]

Lelőkörülmények: nem ismert.¹⁰

Irodalom: KEMENCZEI 1984, 159; KEMENCZEI 1984, Taf. CXXIX. 10.

2.6. Pete/Petea–Csengersima (Románia, Județul Satu Mare/Magyarország, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)

1. Amphora. Pereme és nyaka hiányos, hasán két felcsúcsosodó bütyökdíszsel ellátott, profilálatlan aljú. M.: 4,7 cm; fátm.: 3 cm. [1. tábla 8]

Lelőkörülmények: 2004, Liviu Marta ásatása, gödörben.

Irodalom: MARTA 2009, 113, Pl. 12/7.

¹⁰ A lelkörülményekről adatok szintén nem ismertek Petneháza, Szakoly, valamint Tiszanagyfalu esetében.

2. Miniatúr edény

Lelőkörülmények: 2004, Liviu Marta ásatása, gödörben.

Irodalom: MARTA 2009, 113–114.

2.7. Petneháza (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)

1. Fazék. Enyhén kihajló peremű, nyakán vízszintes árkolással, vállán két apró füllel.

Gömbölyded testű, enyhén profilált aljú. M.: 6,4 cm; pátm.: 5,6 cm; fátm.: 2,1 cm. [1. tábla 6]

Irodalom: KEMENCZEI 1984, 69, 161, Taf. CXXXI. 6.

2.8. Poroszló–Aponhát (Heves megye)¹¹

1. Tárolóedény. Fekete, fényezett felületű, nyaka hengeres. Nyomott gömbös hasán függőleges árkolás. M.: 7,5 cm; pátm.: 6,9 cm; fátm.: 2,7 cm. [1. tábla 9]

Irodalom: PATAY 1976, Abb. 3:2.

2. Tárolóedény. Hiányos, enyhén nyomottgömbös hasán bütykökkel ellátott, alja kónikus. Pereme kihajló, nyaka lefelé enyhén szélesedő.¹² M.: 4,2 cm; fátm.: 2,4 cm. [1. tábla 11]

Irodalom: PATAY 1976, Abb. 3:3.

3. Csupor. Enyhén kiszélesedő peremű, hengeres nyakú, bikónikus testű. M.: 5,4 cm; pátm.: 6,6 cm; fátm.: 3 cm. [3. tábla 2]

Irodalom: PATAY 1976, Abb. 3:4.

4. Tál. Széles szájú, hullámos peremű. M.: 4,5 cm; pátm.: 10,5 cm; fátm.: 2,1 cm. [2. tábla 10]

Irodalom: PATAY 1976, Abb. 3:5; V. SZABÓ 2002, 213. kép 7.

5. Tál. Széles szájú, kónikus testű. M.: 4,5 cm; pátm.: 8,4 cm; fátm.: 2,1 cm. [2. tábla 11]

Irodalom: PATAY 1976, Abb. 3:6.

6. Csésze. Enyhén kihajló peremű, hengeres nyakú, nyomott gömbös testű. Füle vállból indul, hasra támaszkodik. [3. tábla 3]

Irodalom: V. SZABÓ 2002, 213. kép 2.

7. Csésze. Széles szájú, félgömbös testű. Füle pereme alatt indul, hasra támaszkodik. [3. tábla 4]

Irodalom: V. SZABÓ 2002, 213. kép 3.

8. Csésze. Széles szájú, félgömbös testű. Füle vastag, peremből induló, perem fölé húzott. [3. tábla 5]

Irodalom: V. SZABÓ 2002, 213. kép 4.

9. Talpas edény. Enyhén kihajló peremű, félgömbös testű. Talprésze alacsony, füle vállból induló, hasra támaszkodó. Hasa apró bütykökkel díszített. [3. tábla 6]

Irodalom: V. SZABÓ 2002, 213. kép 5.

10. Hiányos edény. Talán szoptató edény lehetett. [4. tábla 5]

Irodalom: V. SZABÓ 2002, 213. kép 6.

11. Lapos csésze. Füle vállból induló, hasra támaszkodó. Profilálatlan aljú. [3. tábla 7]

Irodalom: V. SZABÓ 2002, 213. kép 8.

2.9. Pócspetri–Nyírjes, Felső-erdőszél (M3 201. lh.) (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)

1. Háromszög testű edény. Enyhén fényezett felületű, kihajló peremű, hengeres nyakú, alsó részén lapos, háromszög testű, alján kör alakú törésfelület. Peremének egy része hiányzik. M.: 5 cm; pátm.: 5 cm. [4. tábla 6]

Lelőkörülmények: 2010–2011, György László feltárása.

Irodalom: KALLI 2012, 164, 166; 6. tábla 8.

2.10. Szakoly (vasútállomás) (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)

1. Tárolóedény. Enyhén kihajló peremű, nyomottgömbös testű, hasán függőleges kannelúrával és bordákkal, profilált aljú. M.: 6,5 cm; pátm.: 7,3 cm; fátm.: 3,6 cm. [1. tábla 10]

Irodalom: KEMENCZEI 1984, 163, Taf. CXXXI. 24.

2.11. Tiszanagyfalu, Őrhely halom (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)

¹¹ Összesen 31 darab miniatúr edény került elő a feltáráson, az eddig megjelent publikációk alapján 5 edény (1–5.) sorolható biztonsággal a miniatúr kategóriába, a további edényeket (6–11.) a publikációkban található képek alapján soroltam ide.

¹² Az edény letörött nyakáról és pereméről Kósa Polett szóbeli közlése alapján jutottam információhoz.

1. Bögre. Egyenes peremű, egyenes oldalfalú, pohárhoz hasonlító formájú, gömbölyű aljú. M.: 4,5 cm; pátm.: 5 cm; fátm.: 3,1 cm. [3. tábla 8]

Irodalom: KEMENCZEI 1984, 167, Taf. CXXIX. 15.

2. Bögre. Egyenes peremű, oldalfalú, aljú, pohárszerű. Töredékes. M.: 4,6 cm; pátm.: 5 cm; fátm.: 3,2 cm. [3. tábla 9]

Irodalom: KEMENCZEI 1984, 167, Taf. CXXIX. 18.

3. Csésze. Egyenes peremű, vállán két apró füffel, kónikus aljú. M.: 3,4 cm; pátm.: 4,1 cm; fátm.: 1,4 cm. [3. tábla 10]

Irodalom: KEMENCZEI 1984, 167, Taf. CXXIX. 14.

2.12. Vencsellő–Kastélykert (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)

1. Csésze. Narancsvörös, ívelten csónkakúpos, csúcsos aljú, egyfülű. M.: 4,5 cm; pátm.: 5,8 cm. [3. tábla 11]

Lelőkörülmények: 1913, beszolgáltatás, vélhetően temetkezésből.

Irodalom: DANI 1999, 112, IV. tábla 4a–b; KIRÁLY 2011, 49.

3. A kerámialeletek tipológiai és készítésechnológiai értékelése

A miniatűr edények különválasztását tipológiai elemzésük követte.¹³ A Gáva-kultúrához sorolható magyarországi lelőhelyekről származó, és jelenleg a szakmunkák alapján felgyűjthető, illetve különválasztható 44 miniatűr edény közül 43 darab bizonyult vizsgálhatónak, 37 pedig tipológiai kategóriába besorolhatónak. Kiemelkedő arányban vannak jelen a miniatűr asztali edények, illetve az apró tálak, melyeket közel azonos arányban a fazekakat és a tárolóedényeket utánzó formák követnek [5. tábla 1]. Egyetlen töredék esetében nem volt lehetséges a pontos besorolás, illetve további 5 edény tekinthető különleges formájúnak, melyek közül jelenleg csupán a nagyhalászi osztott szájú edény rendelkezik párhuzammal.

A 43 vizsgált edény közül 21 darab¹⁴ rendelkezett díszítéssel, tehát körülbelül az edények fele. A díszítésekről elmondható, hogy roppant változatosak, a Gáva-kultúra jellegzetességei mind jelen vannak a vizsgált tárgyakon. A kannelúra, a bekarcolt vonalkötegek, valamint a bütyökdísz kiemelkedő arányban, az edények apró fülekkel való ellátása is viszonylag sok esetben előfordul [5. tábla 2].

A miniatűr edények készítésechnológiájának, illetve minőségének vizsgálata arra enged következtetni, hogy a magyarországi miniatűr edények közel fele (20 db) finom, gondosan kidolgozott munka. Csupán néhány (7 db) sorolható be a durvakerámia kategóriába, a többi edény esetében pedig nehezen eldönthető, hogy pontosan milyen minőségűek, milyen technikával készültek.

A miniatűr edények tipológiai vizsgálata alapján kitűnik, hogy e darabok között mind díszítésüket, mind kialakításukat, mind készítésechnológiájukat tekintve nagy arányban vannak jelen a gondosan elkészített, vélhetően képzett fazekas által készített termékek. A durvább kidolgozású darabok esetében is elmondható, hogy azok a nagyméretű edényeket utánozzák, továbbá e darabok közül is csak néhány esetében feltehető,¹⁵ hogy elnagyolt, kevés időráfordítással elkészített darabok.

¹³ Teljes tipológiai elemzés: BÓDAI 2021.

¹⁴ Összesen 21 darab edény rendelkezett díszítéssel, a diagramon ugyanakkor 23 esetben találkozhatunk vele, mivel a petneházi és a baksi 3. számú edényen kétféle díszítés is látható.

¹⁵ Főként a tiszanyalfalui 2. számú, illetve a körömi 1. és 2. számú darabok tűnnek elnagyoltnak, durva kidolgozásúnak.

3.1. A típusok térbeli megoszlása

A leletanyag térbeli vizsgálata alapján kitűnik, hogy Magyarország területén főként Észak-kelet-Magyarországon, ezen belül is Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében helyezkedik el azon lelőhelyek többsége,¹⁶ ahol miniatűr edény vagy edények kerültek elő. Az edények mennyiségét tekintve a legtöbb Borsod-Abaúj-Zemplén megyében került elő, ennek oka, hogy a legnagyobb, jelenleg vizsgálható edényszámmal (összesen 16 edény) rendelkező körömi lelőhely itt található. A lelőhelyek térképre vitele után egy dél-alföldi, valamint egy északkelet-magyarországi csoportosulás látszik [6. tábla]. Úgy gondolom, hogy ezekből a megállapításokból nem vonhatók le komplex következtetések, a háttérben az egyes területek feldolgozottságának különbözőségéből adódó tényezők állhatnak.

A kerámiatípusok térbeli vizsgálatát elsőként megyékre, majd lelőhelyekre bontva végeztem el annak felderítése érdekében, hogy az egyes típusoknál megfigyelhető-e bármiféle térbeli koncentráció. Az egyes megyékben a típusok megoszlását vizsgáló elemzés alapján elmondható, hogy Borsod-Abaúj-Zemplénben a miniatűr tálak, míg Hevesben inkább az asztali edények jelennek meg hangsúlyosabban [7. tábla]. A típusok lelőhelyekre bontott vizsgálata alapján kitűnik, hogy a körömi lelőhelyen leggyakoribb miniatűr edénytípusként a tálak, míg Poroszlón az asztali edények vannak jelen [8. tábla]. A többi lelőhelynél a kicsi esetszám miatt nem vonhatók le efféle következtetések.

A lelőhelyeken előkerült összes miniatűr edény mennyiségét tekintve a 12 vizsgált lelőhely közül miniatűr edények kiemelkedő számban Poroszló–Aponhát (összesen 31, ám jelenleg csupán 11 vizsgálható), illetve Köröm (16 darab) esetében voltak megfigyelhetők. Köröm–Kápolna-domb teljes kerámiaanyagán végzett tipológiai elemzés¹⁷ alapján az a következtetés vonható le, hogy legnagyobb mennyiségben a tálak vannak jelen a vizsgálható edénytípusokon belül. Összehasonlítva tehát a miniatűr edények és a teljes kerámiaanyag tipológiai megoszlását, megállapítható, hogy mindkét esetben a tál a leggyakoribb edénytípus.

4. A lelőköri körülmények értékelése

A 12 vizsgált lelőhely jelenleg elemzés alá vont 44 miniatűr edénye közül lelőköri körülmények értékelésére alkalmasnak 8 lelőhely – 6 település és 2 temetkezés – 39 edénye bizonyult. A 6 település közül a lelőköri körülmények behatóbb vizsgálata a szakmunkák alapján Köröm–Kápolna-domb, Makó–Paphát III, valamint Petea–Csengersima esetében volt megvalósítható. Baks–Temetőpart és Poroszló–Aponhát esetében a jövőbeli feldolgozó munkák után vonhatók le további következtetések.

4.1. A településeken előkerült edények

Köröm–Kápolna-dombon 15 edény esetében volt lehetséges a pontos adatgyűjtés a lelőköri körülményeket tekintve. Az 1969-es feltárás során a körömi 1. számú edényről volt megállapítható, hogy az gödörből származik, több információ nem áll rendelkezésre. Az 1996-os és

¹⁶ A 12 lelőhelyből 7 helyezkedik el itt.

¹⁷ B. HELLEBRANDT 2016, 65–72.

2014-es feltárások alkalmával összesen 11, gödörként leírt objektumból 12 edény került elő, míg 2 házként azonosított jelenségből 2 edény. Megállapítható, hogy az edények a településen belül szétszórta helyezkednek el, nem koncentrálnak egy objektumban. A gödrök pontosabb formája és szerepe néhány esetben volt meghatározható. Az 5., 12., 14. és 16. számú miniatűr edények méhkas alakú gödrökből származnak, míg a 9. számú edényt az elsődlegesen tároló-, később hulladék-gödörként funkcionáló 28. objektum tartalmazta. A 10., illetve 12. számú edény egy alaktalan anyagnyerő gödörből származik. A 15. számú edény darabjai két objektumban feküdtek, egy kerek gödörben és egy gabonátároló veremben. A két ház, melyekből miniatűr edények kerültek elő, egymás mellett helyezkedett el, mindkét objektum jelentős mennyiségű leletanyagot tartalmazott. A 13. objektum a településen feltárt kisebb méretű házak közé sorolható.¹⁸

A miniatűr edényeket tartalmazó 13 objektum betöltésének vizsgálatára 6 esetben álltak rendelkezésre adatok, ezek alapján 5 gödörről állapítható meg, hogy hamus, olykor faszénes vagy égett omladékot tartalmazó betöltéssel rendelkezett, továbbá egy gödörben kevert, agyagos, paticsos betöltés jelentkezett. A településen egy égett pusztulási réteg volt megfigyelhető, mely arra enged következtetni, hogy a telepet felégették.¹⁹

Köröm–Kápolna-dombon a miniatűr edényekkel együtt előkerült leletanyag vizsgálatá kapcsán a 28. objektum emelendő ki. Hamu és égett omladék között egy szájával lefelé fordított, belül három részre osztott tál került elő, mely eredetileg csőtálpas lehetett. A különleges kialakítású edény mellett egy állatfigura töredéke és számos cserép hevert. Az ásató a jelenség hátterében párhuzamok alapján valamiféle szertartást sejt.²⁰

Említsre méltó a miniatűr edényeket tartalmazó objektumokból előkerült nagyszámú állatfigura, a vizsgált 12 objektumból összesen 5 esetében 11 darab állatfigura került elő a betöltésből. Az 5 objektum közül 4 esetben 1-1 darabot, míg a 20. objektumban 7 állatfigurát tartalmazott a betöltés. A lelőhelyen összesen 27 ép és töredékes állatfigura került elő. B. Hellebrandt Magdolna szerint e tárgyak egységes megformálásuk miatt vélhetően egy ember által készített munkák. Méretük apró, lovat, kutyát vagy kost mintáznak.²¹ Kisméretű állatfigurák a Gáva-kultúra településein gyakran előfordulnak, értelmezésük során felmerült, hogy keleti hatásra terjedtek el a Kárpát-medencében, illetve hogy valamiféle szakrális tevékenységhez köthetők.²²

Makó–Paphát III. településrészlet miniatűr edényét egy nagyméretű gödörkomplexum beásása tartalmazta, a komplexumból származik a lelőhely csekély mennyiségű finomkerámijának nagy része. A bontás során számos, különböző mélységű és nagyságú beásás nyomát sikerült elkülöníteni, melyek közül kettőt láttak el külön számmal (Snr. 78. és 79.).²³ A miniatűr edény az Snr. 79. számú, a komplexum keleti oldalán található beásásból származik, mely méretéhez képest kevés leletanyagot tartalmazott. Betöltése kötött, fekete, agyag- és paticspöttyökkel kevert humusz.²⁴ Háztartási kerámiát, állatcsontot, paticсот és némi

¹⁸ B. HELLEBRANDT 2016, 60.

¹⁹ B. HELLEBRANDT 2016, 65.

²⁰ B. HELLEBRANDT 2016, 64.

²¹ B. HELLEBRANDT 2016, 73–74.

²² GRÓH 1984, 62–64; METZNER-NEBELSICK 1998, 395–397.

²³ BÓDAI 2018, 24.

²⁴ BÓDAI 2018, 64.

tapasztást tartalmazott a komplexum, melynek betöltése a beásások miatt nem egyenmű, nagyrészt paticspötytös fekete humusz.²⁵

A Petea–Csengersima lelőhelyen napvilágot látott két miniatűr edény egy komplexumból – mely tulajdonképpen két, egymást keresztező gödör – került elő. A gödörkomplexumból nagy mennyiségű kerámiatöredék,²⁶ egy folyami kavics töredékei és két paticsdarab látott napvilágot. Másodlagos helyzetben három, a Felsőszöcs-kultúrához köthető edénytöredéket is tartalmazott az objektum.²⁷

A fent felvázoltak alapján tehát kiderül, hogy a települések vizsgálható eseteit tekintve leggyakrabban gödrökből kerültek elő a miniatűr edények. A későbbiekben a gödrökben előkerült leletanyagot az elhelyezés szempontjából lesz érdemes megvizsgálni, kerülve azt a megközelítést, mely szerint minden gödrökből előkerült leletanyag hulladék. A településen belüli leletkoncentrációk megfigyelése roppant fontos, mert elhelyezésükből különféle társadalmi gyakorlatokra vonatkozatható információk nyerhetők. A tárgyak gödörbe kerülése mögött számos ok húzódhat.²⁸

4.2. Temetkezési jelenségekben előkerült edények

A temetkezésekhez kapcsolható jelenségekben előkerült miniatűr edények lelőkörülményeiről kevés információ áll rendelkezésre. A Muhi–Nagyhomok-dűlő lelőhelyen talált kis csuporról csupán annyi tudható, hogy az edénnyel együtt egy csésze, egy borotvapenge, egy sodrott huzalból készített karika, egy huzalkarika, egy bronzlemez töredéke, egy tütöredék és egy kis huzaldarab került elő. Kemenczei Tibor szerint a tárgyak egy sírlelethez tartozhattak.²⁹

Vélhetően egy urnasír mellékletként került elő a gávavencsellői apró edény,³⁰ melyről szintén csak annyi tudható, hogy a csésze kis bronzdrót vagy karika töredékét tartalmazta.³¹

Az előkerülési körülmények vizsgálata alapján bizonyos tendenciák körvonalazódni látszanak, azonban messzemenő következtetések, főként a szakmunkák hiányos adatai miatt, nem vonhatók le. A Gáva-kultúra miniatűr edényei Magyarország területén leggyakrabban és legnagyobb számban településeken kerülnek elő, ezen belül döntően gödrökből, ritkábban házakból. A miniatűr edényekkel együtt előkerült leletanyagot illetően az apró állatfigurák esetenkénti, olykor koncentrált előfordulása emelendő ki, ami a későbbiekben még további vizsgálatokat igényel. A miniatűr edények sírokban való előkerülése roppant ritka, ám ez összefüggésben állhat azzal, hogy a Gáva-kultúra időszakából nagyon kevés temetkezést ismer a kutatás.³² Megállapítható továbbá, hogy településen előkerült emberi maradványok mellett egyelőre egyetlen vizsgálható esetben sem találtak miniatűr edényt.³³

²⁵ BÓDAI 2018, 24.

²⁶ Összesen 31 edény 186 töredéke.

²⁷ MARTA 2009, 113.

²⁸ FÁBIÁN 2014, 186.

²⁹ KEMENCZEI 1971, 36.

³⁰ KIRÁLY 2011, 49.

³¹ DANI 1999, 111–113.

³² V. SZABÓ 2017, 252.

³³ Az információhoz Király Ágnes szíves szóbeli közlése alapján jutottam.

4.3. Az edények állapota és a lelőköörülményeikkel való összefüggés

Az edények állapotát tekintve a 44 felgyűjtött edény közül 43 bizonyult vizsgálhatónak, 25 teljesen épnek, ám két esetben előfordulhat, hogy a restaurálás miatt tűnnek épnek (kőrömi 9. és 11. számú edény). 12 edény bizonyult kissé töredékesnek, hiányosnak, általában az edények pereme és nyaka hiányzik. Néhány miniatűr edény töredéke is napvilágot látott, ám ezek száma alacsony, összesen 6 ilyen ismert.

Az edények tehát magas arányban őrződtek meg épen. A jelenség mögött több ok is húzódhat, például kis méretük, melyből adódóan nehezebben törnek össze, illetve az, hogy néhány darabról elképzelhető, hogy restauráláson esett át.³⁴ A kissé töredékes edények kapcsán nem valószínű, hogy szándékos összetörés, rongálás állhat a háttérben, hiszen e daraboknak csupán kis részük hiányos, amiből feltehető, hogy a földbekerülés után sérültek meg. Nem meglepő, hogy a töredékek száma alacsony, hiszen egy-egy apró cserépről nagyon nehéz megállapítani, hogy az mekkora méretű edényhez tartozott.

Az ép edényeket tekintve összesen hét alkalommal volt megállapítható, hogy a tárgyakra milyen jellegű objektumban bukkantak. Ezek mindegyike gödör, illetve egy esetben ház. Az objektumok pontos funkcióját négy edénykénél sikerült megfigyelni, melyek mindegyike a kőrömi feltáráshoz kapcsolódik. A 10. és 11. számú ép edény egy alaktalan anyagnyerőből származik, a 4. számú edényke egy házból, míg a 9. számú egy méhkas alakú terménytároló, illetve másodlagosan hulladékgödörként használt objektumból, mely vélhetően szakrális cselekmény helyszínéül is szolgált.

A kis részben töredékes edények közül öt esetben vizsgálható, hogy milyen jellegű objektum tartalmazta az edényt. Ezek mindegyike gödör, illetve egy ház. Két esetben volt megállapítható a gödrök pontosabb szerepe, a kőrömi 5. számú edényke egy méhkas alakú veremben került elő, mely vélhetően terménytárolóként szolgált,³⁵ míg a 8. számú egy házként meghatározott objektumból.

Az apró töredékek lelőköörülményeit vizsgálva az a következtetés vonható le, hogy az öt értékelhető esetből három edényre méhkas alakú gabonátároló gödörben bukkantak, míg egy töredékre szintén gabonátároló veremként meghatározott objektumban. Az értékelhető töredékek mindegyike a kőrömi feltáráson került elő, a méhkas alakú gödrök terménytároló funkcióval bírhattak.³⁶

Az ép edények és a töredékek vizsgálatának, lelőköörülményeik összehasonlításának célkitűzése a deponálás okának megállapítása volt, annak megfigyelése, hogy az edényeket tartalmazó objektumok kapcsán felmerülnek-e bizonyos összefüggések, a törött darabok hulladékgödrökből, az épek egyéb jellegű objektumokból származnak-e. A miniatűr edényeket tartalmazó objektumok funkciója csupán nagyon kevés esetben állapítható meg, ez a csekély szám is csak egy – a kőrömi – ásatáshoz kapcsolódik. Egyelőre úgy tűnik, hogy az edények roppant változatos jellegű objektumokból származnak, így nem vonhatók le következtetések arra vonatkozóan, hogy az ép darabok és a töredékek lelőköörülményei mutatnak-e hasonlóságokat vagy különbségeket. Az edények állapotát tekintve kiemelendő, hogy azok

³⁴ A publikációkban szereplő leírások és fotók alapján sok esetben nem derül ki az edények állapota és restaurálási foka.

³⁵ B. HELLEBRANDT 2016, 62.

³⁶ B. HELLEBRANDT 2016, 62.

nagy arányban őrződtek meg épen, ami a településobjektumokból előkerülő kerámiaanyag esetében igen ritka.

5. Értelmezési lehetőségek

A Gáva-kultúrában előforduló miniatűr edényeket különlegesnek vélt rendeltetésük miatt már a régebbi,³⁷ valamint a legújabb szakmunkák³⁸ is külön kategóriaként, olykor külön tipológiai egységként kezelik. Értelmezésük kapcsán szükséztlenül csupán annyit jegyeznek meg, hogy a legtöbb esetben a hétköznapi használatban lévő edényeket formájukban és díszítésükben utánozzák.³⁹ Az általam vizsgált edények tipologizálása alapján is bizonyosnak tekinthető e megállapítás, azonban olyan formák is megjelennek a miniatűr edények között, melyek teljes mértékben egyedülállók.

Funkciójukat tekintve igen egyöntetű a kutatás álláspontja: háztartási használatuk semmiképp sem képzelhető el, gyermekjátékok lehettek,⁴⁰ de ennek alátámasztására megnyugtató bizonyíték nem áll rendelkezésünkre. Néhány kutatóban felmerült annak a lehetősége is, hogy valamiféle szakrális tevékenységhez köthetők,⁴¹ de, mivel a Gáva-kultúrában jelenlévő miniatűr edényekről mindeddig nem készült átfogó elemzés, ez az elképzelés szintén nem bizonyítható. Ahhoz, hogy egy tárgy kapcsán világossá váljon esetleges szakrális szerepe, annak az objektumnak az alapos, átfogó vizsgálatát kell elvégezni, melyből a tárgy előkerült. Ez csakis a gondosan feltárt objektumok esetében valósítható meg, ahol a dokumentáció a rétegviszonyokat is tisztázza. Sajnos a gyors ütemű feltárások miatt minden egyes objektum esetében nincs lehetőség a betemetődésre irányuló aprólékos megfigyelésekre.⁴²

Egy tárgyítípus egészére nézve nem célszerű általánosságban, a tárgyak pontos lelőköri körülményeinek vizsgálata nélkül – pusztán mivel funkciójuk nem ismert – a szakrális jelzőt használni. A földbekerülés okának megítélése roppant összetett probléma, a tárgyítípus egészére vonatkozó megállapítást csak abban az esetben lehetne tenni, ha a lelőköri körülmények az esetek nagy részében vizsgálhatók lennének, és ezek igazolnák a szakrális hátteret. Ezáltal lehetne következtetni egy általánosan elterjedt gyakorlatra, a miniatűr edényeket egy szakrális cselekmény tárgyaiként azonosítva. Megfelelő mennyiségű és minőségű információ hiányában nem lehet megítélni a földbehelyezés okát, a profán okok sem zárhatók ki.⁴³

6. Következtetések és összegzés

A Gáva-kultúra magyarországi területén viszonylag nagyszámú miniatűr edény került elő. Értelmezésüket tekintve a szakmunkákban kétféle lehetőség merült fel: gyermekjátékok⁴⁴

³⁷ PATAY 1976, 199; KEMENCZEI 1984, 70; VASILIEV–ALDEA–CIUGUDEAN 1991, 91–92; LÁSZLÓ 1994, 152; V. SZABÓ 1996, 36; V. SZABÓ 2002, 51.

³⁸ REZI–NAGY 2009, 95; B. HELLEBRANDT 2016, 68–69; KÓSA 2020, 33.

³⁹ PATAY 1976, 199; KEMENCZEI 1984, 70.

⁴⁰ PATAY 1976, 199; KEMENCZEI 1984, 70; VASILIEV–ALDEA–CIUGUDEAN 1991, 92.

⁴¹ VASILIEV–ALDEA–CIUGUDEAN 1991, 92.

⁴² KIRÁLY 2011, 76–77.

⁴³ A szakrális és profán értelmezés lehetőségeiről az edénydeponálás kapcsán lásd V. SZABÓ 2002, 98–105.

⁴⁴ PATAY 1976, 199; KEMENCZEI 1984, 70; VASILIEV–ALDEA–CIUGUDEAN 1991, 92.

vagy szakrális tevékenységhez köthető tárgyak⁴⁵ lehettek. Területi koncentrálódás Északkelet-Magyarországon, illetve a Dél-Alföld tekintetében figyelhető meg, ám ez valószínűleg az egyes régiók feldolgozottságának mértékéből adódik. Az egyes edénytípusok koncentrálódása leginkább egy-egy lelőhelyen érhető tetten. Köröm–Kápolna-dombon egyértelműen a különböző tálformák dominálnak, a teljes leletanyag tekintetében is. A miniatűr edények formája igen változatos, jó minőségűek, kidolgozottak, díszítettek, néhány esetben elnagyoltak csupán. Mindez azt mutatja, hogy többségében gondosan, vélhetően képzett fazekasok által készített darabok. A legtöbb esetben meglehetősen épen őrződtek meg, ez kis méretükből is adódhat, ám kiemelendő, hogy települési objektumokban e jelenség igen ritka.

A vizsgálható lelőköörülményekkel rendelkező miniatűr edények a településeken belül leggyakrabban gödrökben, olykor házakban láttak napvilágot. A körömi lelőhely kapcsán kiemelendő az állatfigurák esetenkénti és koncentrált előfordulása a miniatűr edényekkel együtt. Egy jövőbeli feldolgozás céljaként tűzhető ki a baks–temetőparti, illetve a poroszló–aponyhái apró edények lelőköörülményeinek vizsgálata.

A miniatűr edények szerepének értelmezése roppant nehéz feladat, hiszen a dokumentációk hiányossága miatt számos esetben lehetetlen lelőköörülményeik vizsgálata, ahhoz pedig, hogy funkciójuk egyértelművé váljon, az előkerülési kontextus elemzése elengedhetetlen. Egyelőre egy esetben, Köröm–Kápolna-domb lelőhelyen feltételezhető, hogy egy szakrális eseményhez kötött gödörből előkerült miniatűr edény is valamiféleképp kapcsolódott a különleges gyakorlathoz. A gödörben talált, szájával lefelé fordított edényben az ásató megfigyelései alapján valamiféle fekete anyag lehetett, vélhetően gyantát égethettek benne, füstölőként funkcionált,⁴⁶ ami talán tovább erősítheti a jelenség szakrális értelmezését.

A Gáva-kultúra Magyarország területéről származó miniatűr edényeinek értelmezéséhez a különböző őskori kultúrák miniatűr-edény-használata nyújthatna némi támpontot.⁴⁷ Elsősorban, a Gáva-kultúrát tekintve, a lelőköörülmények szempontjából vizsgálható edények többsége településről, és azon belül gödrökből származik, így a más kultúrák településein talált apró edények közül is a gödrökben napvilágot látott darabok lelőköörülményeivel való összehasonlítás volna célravezető. Egyelőre azonban a felgyűjtött anyagban nagyon kevés miniatűr edény előkerülési körülményéről állnak rendelkezésre pontos adatok, így csupán néhány hasonlóság megállapítására van lehetőség. Ezek a hasonlóságok a tűzre utaló nyomok, melyek szakrális tevékenység jelzői lehetnek, valamint az állatfigurák jelenléte.⁴⁸ A vizsgálatok alapján egyelőre tehát szerepük sem rituális események résztvevőiként,⁴⁹ sem gyermekjátékként nem körvonalazható egyértelműen. Jövőbeli értelmezésük kapcsán a velük egy objektumban előkerült tárgyakkal – esetleg különleges funkciójú állatfigurákkal – való összefüggéseik vizsgálata nyújthat támpontot.

⁴⁵ VASILIEV–ALDEA–CIUGUDEAN 1991, 92.

⁴⁶ B. HELLEBRANDT 2016, 68.

⁴⁷ Néhány különböző Kárpát-medencei őskori kultúra, illetve a Gáva-kultúrával szomszédos és egykorú kultúrák, valamint a Mezőcsát-kultúra és a szkíta népesség miniatűr edényhasználatáról lásd BÓDAI 2021.

⁴⁸ Tűz használatának nyomaira Oszlár–Nyárfaszögön bukkantak (KOOS 2013, 781), míg apró állatfigurákra Ságújfalun (TANKÓ 2004, 50).

⁴⁹ Megjegyzendő, hogy egy rituális esemény nemcsak vallási tartalmú lehet, léteznek társadalmi profán rítusok is. A rituális/nem rituális ellentéppár tehát nem alkalmazható a szakrális/profán ellentéppárral egyenértékű megkülönböztetésként (KIRÁLY 2019, 167).

IRODALOM

- BÓDAI 2018 = Bóda E.: *Makó-Paphát III. lelőhely késő bronzkori településobjektumai*. Szakdolgozat. Kézirat. Szeged 2018.
- BÓDAI 2021 = Bóda E.: *A Gáva-kultúra miniatűr edényei Magyarország területén*. OTDK dolgozat. Kézirat. Szeged 2021.
- DANI 1999 = Dani J.: A Gáva-kultúra urnatemetője Vencsellő-Kastélykert lelőhelyről. *JAMÉ* 41 (1999), 109–135.
- DEMETEROVÁ 1986 = Demeterová, S.: Počiatky Gávskej Kultúry na Východnom Slovensku. *SLA* 34 (1986), 97–131.
- FÁBIÁN 2014 = Fábián Sz.: *A badeni kultúra településtörténete a dél-balatoni régióban az újabb kutatási eredmények alapján*. Doktori disszertáció. Kézirat. Budapest 2014.
- FURMÁNEK et al. 1999 = Furmánek, V. – Veliačik, L. – Vladár, J.: *Die Bronzezeit im Slowakischen Raum*. [Prähistorische Archäologie in Südosteuropa 15.] Rahden 1999.
- GRÓH 1984 = Gróh D.: Előzetes jelentés a Visegrád-Csemetékert lelőhelyen végzett későbronzkori és koravaskori feltárásról. *CommArchHung* (1984), 53–66.
- B. HELLEBRANDT 2016 = B. Hellebrandt M.: A Gáva-kultúra települése Köröm-Kápolnádombon. *HOMÉ* 55 (2016), 11–124.
- KALLI 2012 = Kalli A.: Késő bronzkori településrészlet Pócspetri határában. In: *Ante viam stratam. A Magyar Nemzeti Múzeum megelőző feltárás Kántorjánosi és Pócspetri határában az M3 autópálya nyírségi nyomvonalán*. Szerk.: Szabó Á. – Masek Zs. Budapest 2012, 159–178.
- KEMENCZEI 1971 = Kemenczei T.: A Gáva kultúra leletei a miskolci múzeumban. *HOMÉ* 10 (1971), 31–86.
- KEMENCZEI 1984 = Kemenczei, T.: *Die Spätbronzezeit Nordostungarn*. [ArchHung 51.] Budapest 1984.
- KIRÁLY 2011 = Király Á.: *A Gáva-kultúra temetkezései az Alföldön*. Szakdolgozat. Kézirat. Budapest 2011.
- KIRÁLY 2019 = Király Á.: *Településen előkerült emberi maradványok a késő bronzkori – kora vaskori (Reinecke BD – HB3) Északkelet-Magyarországon*. Doktori disszertáció. Kézirat. Budapest 2019.
- KOÓS 2013 = Koós, J.: Spätbronzezeitliche Grube mit besonderer Bestimmung aus Oszlár-Nyárfaszög (Nordostungarn). In: *Moments in Time. Papers Presented to Pál Raczky on His 60th Birthday*. Eds.: Anders, A. – Kulcsár, G. – Kalla, G. – Kiss, V. – V. Szabó, G. [Ősrégészeti Tanulmányok/Prehistoric Studies 1.] Budapest 2013, 771–792.
- KÓSA 2020 = Kósa, P.: Baks-Temetőpart. Analysis of a Gáva-ceramic style mega-settlement. Baks-Temetőpart. Egy „mega-település” elemzése a Gáva kerámiastílus időszakából. *CommArchHung* 2018 (2020), 5–87.
- LÁSZLÓ 1994 = László, A.: *Inceputurile epocii fierului la Est de Carpati. Culturile Gáva–Holihrad și Corlateni–Chisinau pe tritoriul Moldovei. Die Anfänge der Eisenzeit im Ostkarpatenraum. Die Gáva–Holihrad- und Corlateni–Chisinau-Kultur im Gebiet der Moldau*. [Bibliotheca Thracologica 6.] București 1994.
- MARTA 2009 = Marta, L.: *The Late Bronze Age Settlement of Petea-Csengersima*. Satu Mare 2009.

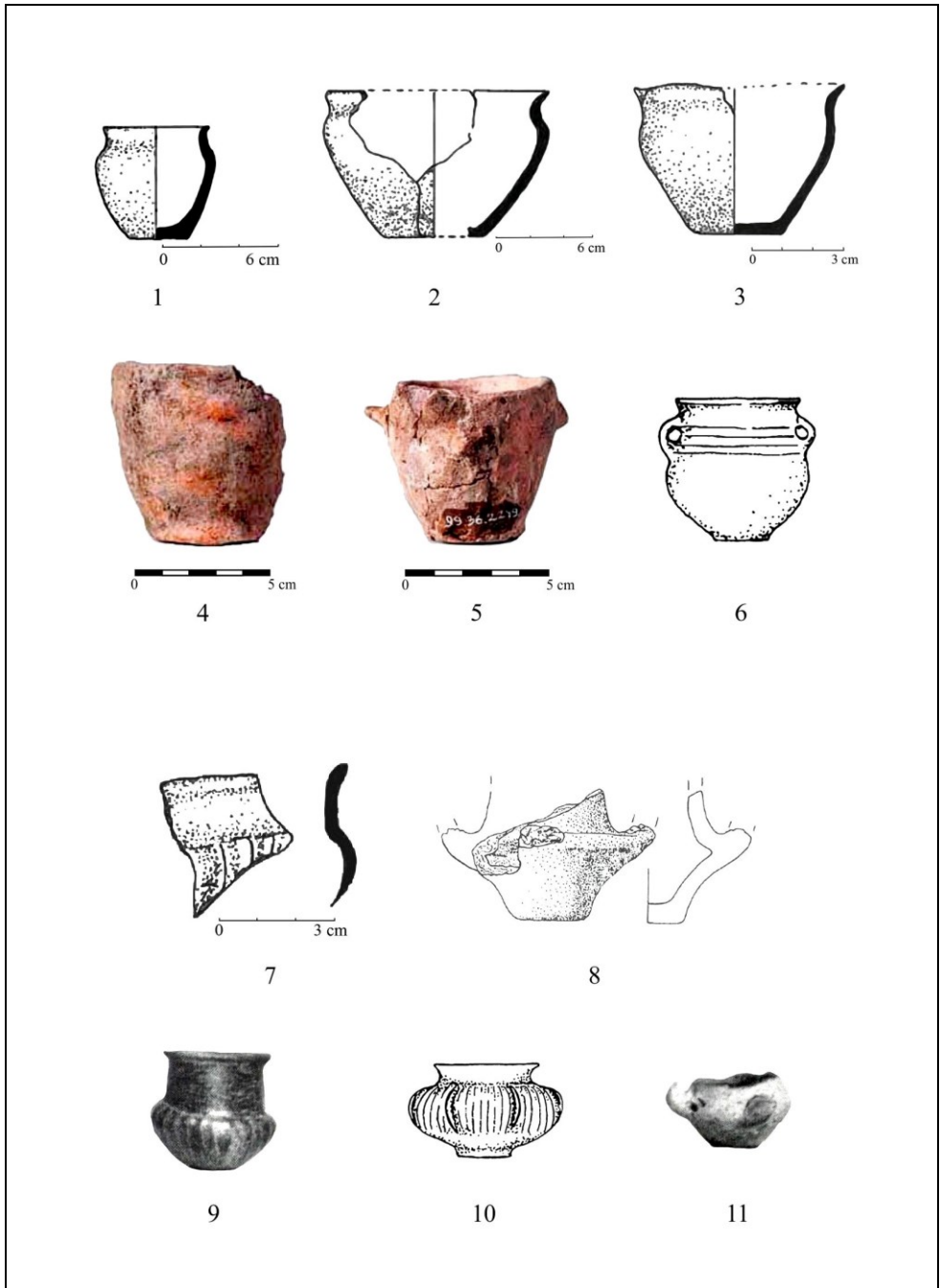
- METZNER-NEBELSICK 1998 = Metzner-Nebelsick, C: Abschied von den „Thrako-Kimmeriern“?
In: *Das Karpatenbecken und die osteuropäische Steppe: Nomadenbewegungen und Kulturaustausch in den vorchristlichen Metallzeiten (4000-500 v. Chr.)*. Eds.: Hänsel, B. – Machnik, J. [Südosteuropäische Schriften 20. Prähistorische Archäologie in Südosteuropa 12.] München–Rahden 1998, 361–422.
- PANKAU 2004 = Pankau, C.: *Die älterhallstattzeitliche Keramik aus Mediaș/Siebenbürgen*. [Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie 109.] Bonn 2004.
- PATAY 1976 = Patay, P.: Vorbericht über die Ausgrabungen zu Poroszló-Aponhát. *FolArch* 27 (1976), 193–201.
- REZI–NAGY 2009 = Rezi, B. – Nagy, J. G.: Rescue excavations at Chinari “Mociar” (Mures county). *Marisia* 29 (2009), 87–129.
- V. SZABÓ 1996 = V. Szabó G.: A Csorva-csoport és a Gáva-kultúra kutatásának problémái néhány Csongrád megyei leletgyűttes alapján. *MFME–StudArch* 2 (1996), 9–109.
- V. SZABÓ 1999 = V. Szabó G.: A bronzkor Csongrád megyében. *MFCs* 2 (1999), 51–78.
- V. SZABÓ 2002 = V. Szabó G.: *Tanulmányok az Alföld késő bronzkori történetéhez. A proto Gáva-periódus és a Gáva-kultúra időszakának emlékei a Tisza-vidéken*. Doktori disszertáció. Kézirat. Budapest 2002.
- V. SZABÓ 2011 = V. Szabó G.: Ahol a bronz terem... Előzetes jelentés a baks-temetőparti késő bronzkori lelőhelyen végzett fémkereső műszeres kutatásokról. *MFME–StudArch* 12 (2011), 91–126.
- V. SZABÓ 2017 = V. Szabó G.: A Gáva-kerámia stílus kora. Az Alföld a hajdúböszörményi szitulák földbekerülésének időszakában. In: *A második hajdúböszörményi szitula és kapcsolatrendszere. The second situla of Hajdúböszörmény and its relations*. Szerk.: V. Szabó G. – Bálint M. – Váczi G. [Studia Oppidorum Haidouconalium 13.] Budapest–Hajdúböszörmény 2017, 231–278.
- TANKÓ 2004 = Tankó K.: A Kyjatice-kultúra települése Ságújfalun. *Ősrégészeti Levelek* 6 (2004), 48–57.
- VASILIEV–ALDEA–CIUGUDEAN 1991 = Vailiev, V. – Aldea, I. Al. – Ciugudean, H.: *Civilizația dacică timpurie în aria intracarpatică a României: contribuții arheologice: așezarea fortificată de la Teleac*. Cluj-Napoca 1991.

Miniature vessels of the Gáva culture in Hungary

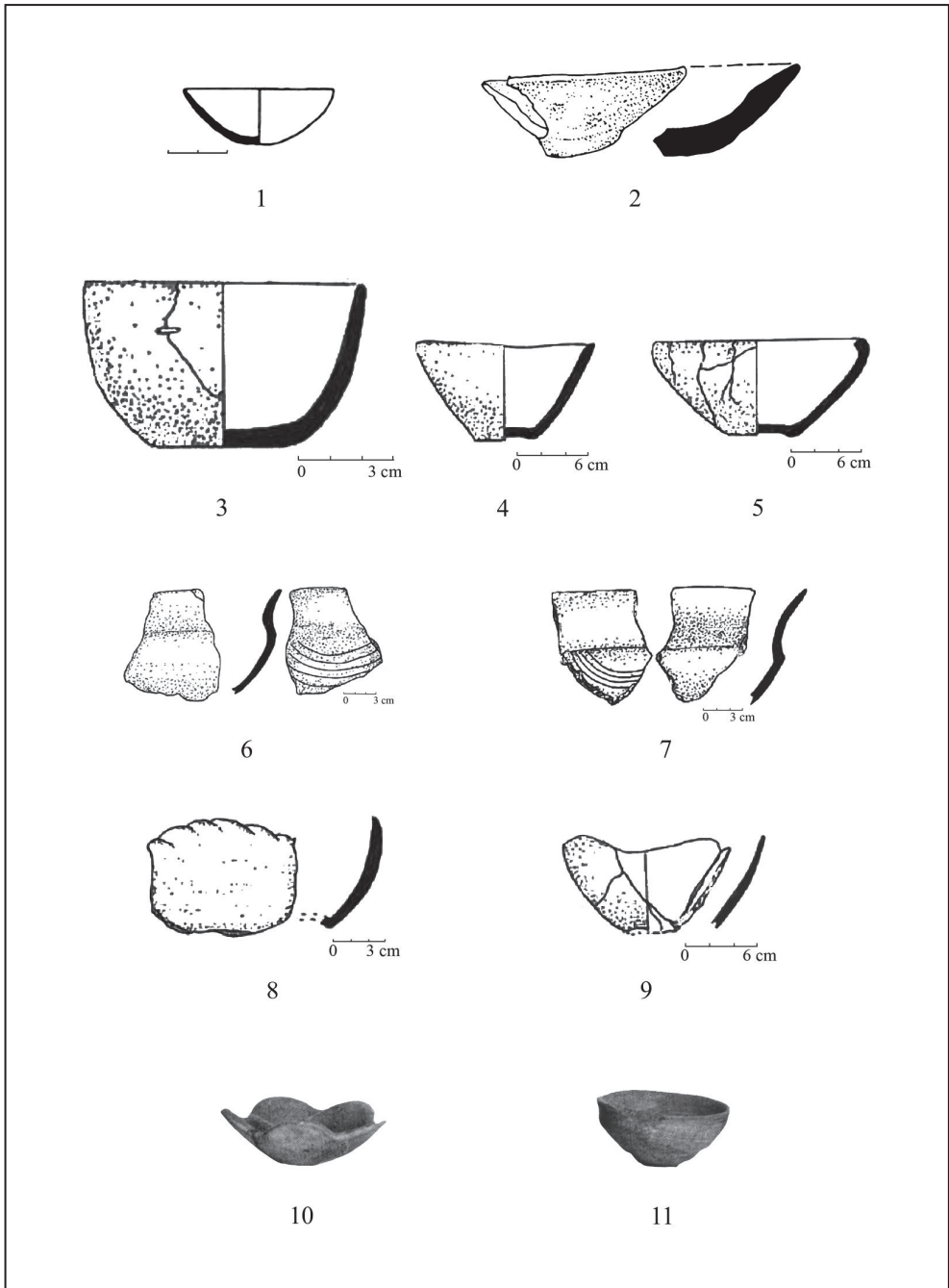
This paper aims to collect miniature vessels of the Gáva Culture in Hungary, in order to determine the criteria of their separation from the rest of pottery, to typologically analyze them, and to evaluate their finding circumstances. This can provide information about the role of the vessel type. The pots were selected by their size and shape, as their design in many cases imitates the “large” versions. Based on the typological analysis, it can be assumed that the shapes of the miniature vessels are very diverse, they are decorated and of good quality. All this shows that most of them were made carefully, presumably by trained potters.

The main part of this paper is the evaluation of the finding conditions. The vessels suitable for the examination of the conditions mostly come from settlement objects, including pits, and, very rarely from burial objects. The occasional sometimes concentrated occurrence of small animal figures should be highlighted among the artifacts found together with miniature vessels. Considering the condition of the pots, a large part of them have been preserved intact, which is very rare in the case of ceramic material found in settlement objects.

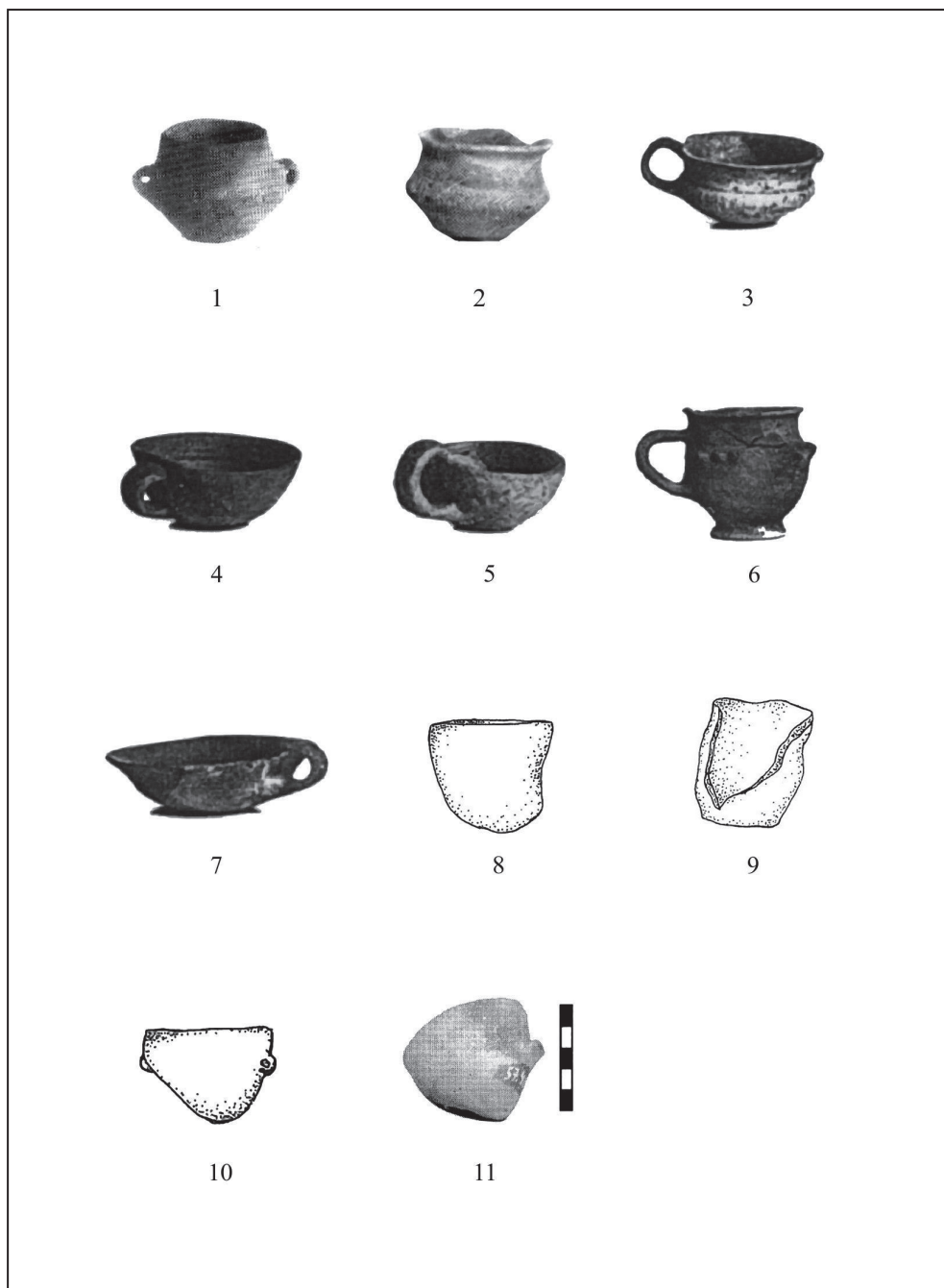
In connection with the interpretation of the role of the miniature vessels, there are two possibilities discussed in the scholarship: they are either children’s toys or objects related to ritual activities. For the time being, it can be assumed that one miniature vessel was connected to a special practice. Presently, the vessels’ role is not clearly defined, however, later examination of their relationship with the artifacts found together with them – possibly with animal figures – can provide a basis for their interpretation.

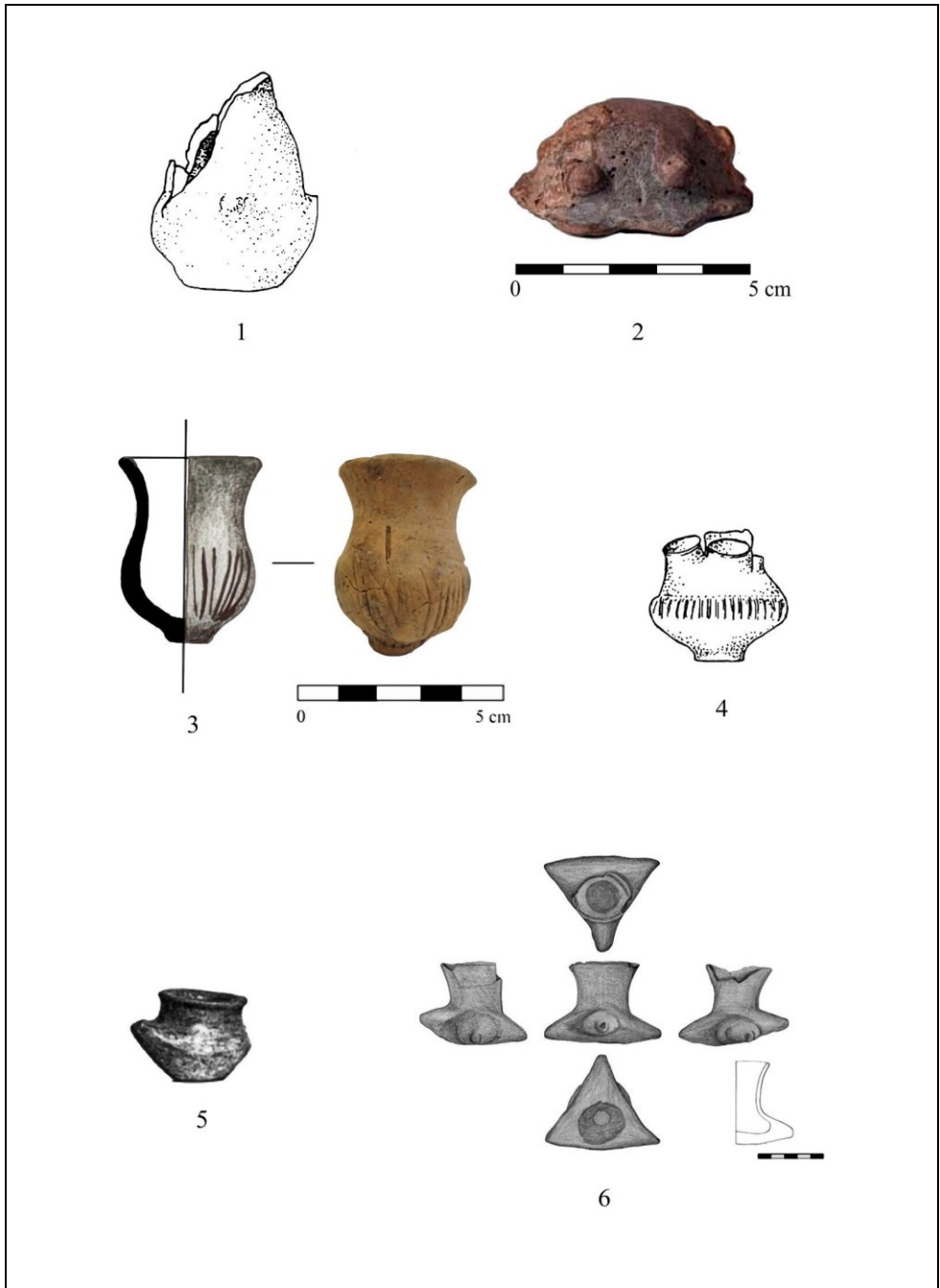
1. tábla: 1–6.: Fazekak; 7–11.: Tárolóedény-formák

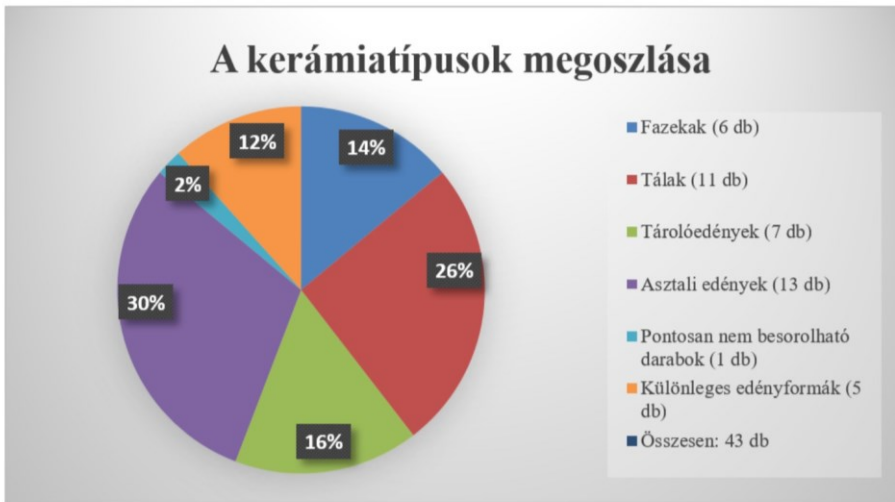
2. tábla: Tálak

3. tábla: Asztali edények

4. tábla: 1: Pontosan nem besorolható edények; 2–6.: Különleges formájú edények

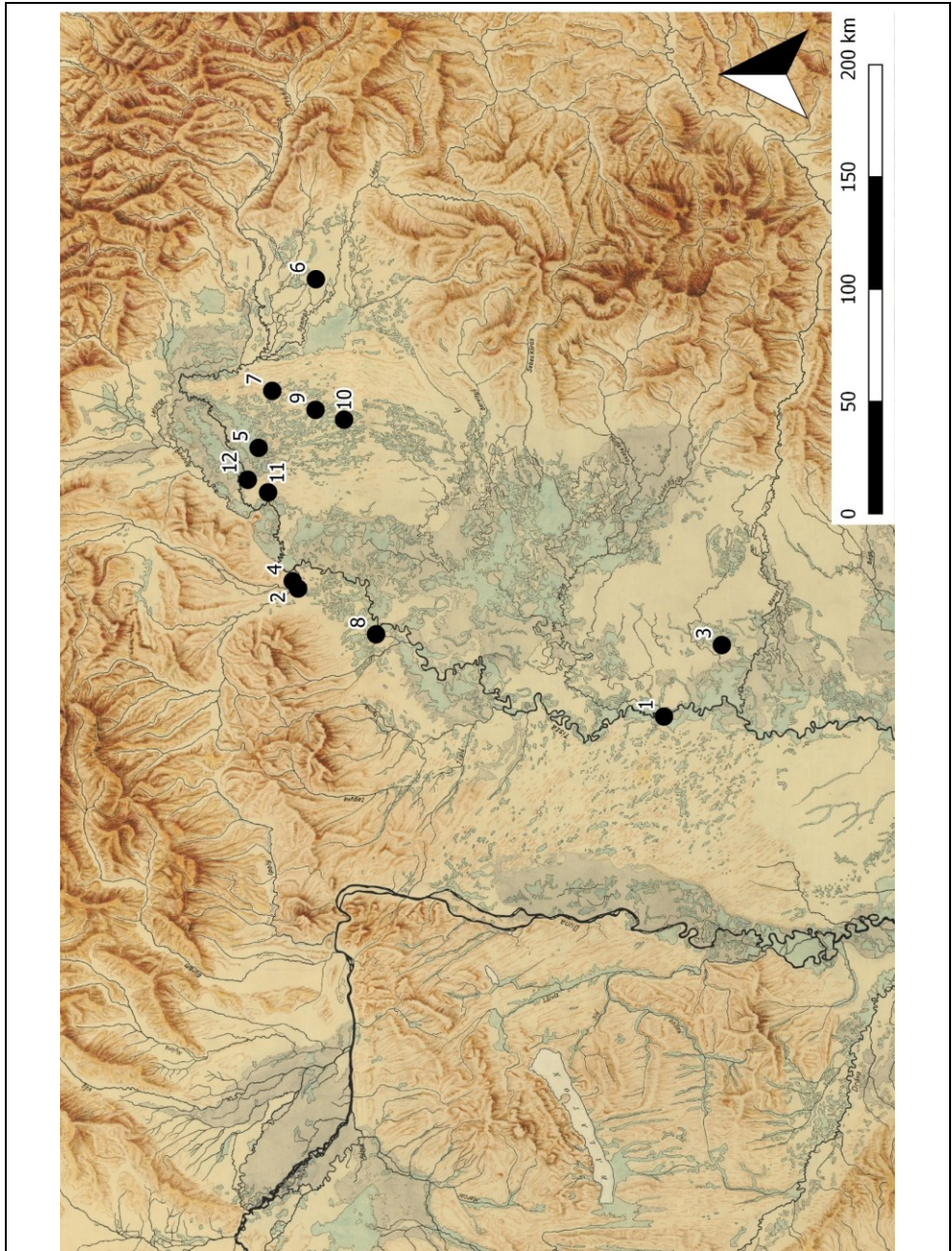

1

2

5 tábla 1.: A vizsgált kerámiatípusok megoszlása; 2.: A díszítéstípusok megoszlása

6. tábla: A szövegben szereplő miniatűr edények lelőhelyei

1.: Baks–Temetőpart; 2.: Köröm–Kápolna-domb; 3.: Makó–Paphát III; 4.: Muhi–Nagyhomok-dűlő; 5.: Nagyhalász; 6.: Petea–Csengersima; 7.: Petneháza; 8.: Poroszló–Aponhát; 9.: Pócspetri–Nyírjes, Felső-erdőszél (M3 201. lh.); 10.: Szakoly (vasútállomás); 11.: Tiszánagyfalu, Örhely halom; 12.: Vencsellő–Kastélykert

Megyék	Típusok (db)						
	Fazék	Tál	Tárolóedény	Asztali edény	Nem besorolható	Különleges edény	Összesen
Borsod-Abaúj-Zemplén megye	5	8	1	1	1	1	17
Csongrád-Csanád megye	-	1	2	2	-	1	6
Heves megye	-	2	2	6	-	1	11
Szabolcs-Szatmár-Bereg megye	1	-	2	4	-	2	9
							43

7. tábla: Az edénytípusok megyék szerinti megoszlása

Megyék	Típusok (db)						
	Fazék	Tál	Tárolóedény	Asztali edény	Nem besorolható	Különleges edény	Összesen
							43
Baks–Temetőpart	-	1	2	2	-	-	5
Köröm–Kápolna- domb	5	8	1	-	1	1	16
Makó–Paphát III.	-	-	-	-	-	1	1
Muhi–Nagyhomok- dűlő	-	-	-	1	-	-	1
Nagyhalász	-	-	-	-	-	1	1
Petea–Csengersima	-	-	1	-	-	-	1
Petneháza	1	-	-	-	-	-	1
Pócspetri–Nyírjes- felső-Erdőszél	-	-	-	-	-	1	1
Poroszló–Aponhát	-	2	2	6	-	1	11
Szakoly	-	-	1	-	-	-	1
Tiszanagyfalu	-	-	-	3	-	-	3
Vencsellő– Kastélykert	-	-	-	1	-	-	1

8. tábla: Az edénytípusok lelőhelyek szerinti megoszlása